

Білошицький Олександр Іванович, викладач кафедри політології та економічної теорії МДП.

1966 р.н. В 1990 році закінчив економічний факультет Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка. Досліджує методологічні аспекти проблеми фінансової збалансованості економічної системи на макрорівні.

УДК 336.748 : 330.101.541

Білошицький О.І.

Суть, структура та соціально-економічні наслідки інфляційних процесів в економічній макросистемі

Інфляція властива більшості економічно розвинутих країн світу і є основною проблемою в тих країнах, що розвиваються. Це явище викликане перш за все специфікою сучасного грошового обігу. Дамо визначення цьому економічному процесу.

Під інфляцією, як правило, розуміють будь-яке знецінення грошової одиниці, тобто систематичне зростання цін незалежно від того, якими причинами цей процес викликається. Це, звичайно, не означає, що підвищуються обов'язково всі ціни. Навіть у періоди досить швидкого зростання інфляції деякі ціни можуть залишатися відносно стабільними, а інші навіть знижуватися □1□.

Більш вузьке поняття інфляції – систематичне зростання цін, що викликається тільки грошовим фактором (надлишком грошей в обороті), є недостатнім, оскільки в реальному житті грошові і негрошові фактори зростання цін дуже тісно пов'язані і впливають один на одного.

Інфляція виникає в разі, якщо суспільство намагатиметься витратити більше, ніж дозволяють виробничі потужності економіки. Коли сукупні витрати перевищують обсяг продукту при повній зайнятості, відбувається підвищення рівня цін. Отже, надмірний обсяг сукупних витрат носить інфляційний характер. У цьому разі уряд досягнути головним чином через скорочення власних видатків, а також підвищенням податків з метою скорочення доходів приватного сектора.

Рівень інфляції вимірюється через індекс цін:

$$I_t = \frac{P_t}{P_0}$$

де I – індекс цін у t -му періоді.

Зростання індексу цін визначає рівень інфляції, а зменшення його – рівень дефляції. Процес зменшення темпів інфляції отримав назву дезінфляція.

Протилежним до інфляції поняттям є дефляція, яка має місце тоді, коли загальний рівень цін падає. Дефляція траплялася вкрай рідко в кінці ХХ ст. Підтримувана дефляція, коли ціни постійно падають протягом декількох років, як правило, асоціюється з періодами глибокої депресії □2□.

В економічній науці розрізняють інфляцію попиту й інфляцію витрат. У першому випадку інфляцію викликає надлишок грошей, доходів й попиту, в другому – зростання витрат на виробництво товарів та послуг.

Інфляція попиту спостерігається, коли сукупний попит зростає швидше за виробничий потенціал економіки, підносячи ціни, щоб зрівноважити пропозицію і попит. Покупці конкурують за обмежену пропозицію товарів, що призводить до зростання цін. Слід зазначити, що покриття дефіциту державного бюджету за рахунок кредитно-грошової емісії є одним з найважливіших чинників інфляції попиту, оскільки зростання пропозиції грошей збільшує сукупний попит на товари та послуги, який, у свою чергу, підвищує рівень цін.

Інфляція витрат, або інфляція пропозиції, спостерігається в тому випадку, коли збільшуються витрати на одиницю продукції, тобто середні витрати за даного обсягу виробництва. Збільшення витрат на одиницю продукції в економіці скорочує прибутки й обсяг продукції, який може бути запропонований за існуючого рівня цін. Внаслідок цього зменшується сукупна пропозиція товарів та послуг, що, в свою чергу, підвищує рівень цін.

Таким чином, витрати, а не попит збільшують ціни. Зростання собівартості, що призводить до інфляції витрат, може бути викликано різними причинами, наприклад, нестачею або подорожчанням сировини, матеріалів, палива, праці.

Експансіоністська фіскальна політика держави досить часто стає генератором інфляції. Припустимо, що економічна

система знаходиться у стані рівноваги й експерти розраховують на таку стабільність у майбутньому.

Але, виходячи з політичних міркувань, наприклад, в зв'язку з наближенням президентських виборів, уряд, щоб догодити виборцям, вирішує збільшити виплати з державного бюджету, знизити податки й негайно розпочати реалізацію проєктів для створення нових робочих місць. Зрозуміло, що зростання реального обсягу виробництва й скорочення безробіття, досягнуте адміністрацією президента, зробить неабиякий вплив на результати виборів. Отже, складатиметься проєкт нереально розширеного державного бюджету на рік виборів. Як тільки ці плани почнуть реалізовуватись, економічна система вийде із стану рівноваги. Дійсно, спочатку реальний обсяг виробництва зросте, безробіття скоротиться, а підвищення рівня цін при цьому буде незначне.

Але, вже у наступному році зарплата, ціни на ресурси й фактори виробництва почнуть інтенсивно зростати. В міру того, як фірми будуть пристосовувати свої очікування до нових умов, зростуть не тільки ціни на товари та послуги, але й відбудеться скорочення обсягів виробництва, супроводжуване зростанням безробіття.

Один з можливих варіантів реакції уряду на інтенсивне підвищення цін полягає у припиненні стимулювання економічного зростання. Тоді інфляція буде припинена, але обсяг виробництва знову зменшиться до природного рівня, а норма безробіття зросте до свого природного значення. Інша альтернатива полягає у продовженні експансіоністської податково-бюджетної політики. В такому разі протягом деякого часу буде можливо підтримувати реальний обсяг виробництва вищим, а норму безробіття – меншою за їх природні рівні. Однак вибір цього варіанту буде означати продовження розвитку інфляційних процесів. Можливо, що деякий сталий з року в рік темп інфляції виявиться недостатнім для того, щоб втримати безробіття на рівні, нижчому за природний. Для тривалого утримання безробіття на такому рівні з кожним роком доведеться навіть прискорювати темпи інфляції □3□.

Чим би не була спровокована інфляція, вона знецінює доходи бюджету й супроводжується його дефіцитом.

Крім бюджетного дефіциту, інфляція обов'язково супроводжується нерівномірним зростанням цін і, звідси, порушенням господарчих зв'язків, гонкою цін між окремими галузями економіки й хвильоподібним поширенням зростання цін по районах держави й галузях.

У стані інфляційної нестабільності орієнтація лише на регулювання з боку співвідношення “попит – пропозиція” може призвести до затяжних криз з повільним періодом стабілізації і оздоровлення економіки. Про це свідчить досвід розвитку капіталістичних країн часів вільної конкуренції.

Як бачимо, інфляція є дуже небезпечною для економіки, порушуючи макроекономічну стабільність. Тому антиінфляційна державна політика займає одне з головних місць серед засобів державного регулювання економіки. Проте ключовий момент сучасної інфляції полягає в тому, що вона розвивається як інерційна, і зупинити її надзвичайно важко. Тобто інфляція має властивість залишатися стабільною, поки економічна ситуація не змусить її підвищитись або впасти.

Головними соціально-економічними наслідками інфляції є: перерозподіл доходів, прихована державна конфіскація грошей у населення через податки, прискорена матеріалізація грошей, падіння реальної процентної ставки на капітал.

Основний розподільчий вплив інфляції виникає через відмінності в активах і пасивах, якими володіють люди. Для індивіда, що отримав позичку і має вносити по ній щорічний (або щомісячний) платіж згідно зі ставкою проценту, інфляція фактично є моментом позитивним. Наприклад, позичено 100000 дол. для купівлі будинку і щорічні платежі по закладній становлять 10000 дол. У разі підвищення цін у 2 рази, тобто наявності інфляції, платежі по закладній ніяк не зміняться і будуть становити ті ж самі 10000 дол. за рік, хоча кількість благ, що можна придбати на цю суму, зменшиться вдвічі. Боржник при цьому тільки виграє, оскільки реальний процент за використання капіталу зменшився наполовину □4□.

В цілому непередбачена інфляція перерозподіляє багатство від кредиторів до боржників, а непередбачене зниження темпів інфляції дає протилежний ефект.

Інфляція є головним чинником, що впливає на відсоткові ставки, оскільки під її дією змінюється купівельна спроможність грошових одиниць і зменшується реальна прибутковість інвестицій.

Окрім перерозподілу доходів, інфляція впливає на економіку через загальний обсяг виробництва. Такий вплив відбивається на рівні обсягу виробництва в цілому. Тут слід зауважити, що безпосереднього зв'язку між цінами і обсягом виробництва немає. Збільшення сукупного попиту збільшує і ціни, і обсяг виробництва. Проте потрясіння в пропозиції, переміщуючи вгору криву сукупної пропозиції, підвищать ціни і зменшать обсяг виробництва.

Якщо інфляція триває досить довго, то у ринкових процентних ставках поступово передбачається поправка на інфляцію. Скажімо, спочатку в економіці була 3 %-на ставка та стабільні ціни, і передбачається зростання цін на 9 % за рік. Тоді за закладні платитимуть 12 %, а не 3 %. Номінальна ставка 12 % відбиває реальну процентну ставку 3 % плюс інфляційну надбавку 9 %. Перерозподілу доходу та багатства нема, коли процентні ставки відрегульовані □5□.

Інфляція також породжує багато інших спотворень в економіці. Часто уряди не змінюють реальної вартості своїх програм, що фактично скорочується, коли ціни зростають. Це відбувається частково тому, що більшість

трансфертних програм не індексовані в залежності від зростання рівня цін. Деякі види державних закупок можуть “проходити” по статтях бюджету у номінальному розмірі. Такий стан речей призводить до того, що номінальні витрати будуть менші за необхідні при зростанні рівня цін, так що реальні витрати будуть зменшуватись.

Інші наслідки: зростають ціни на товари та послуги, які купує держава у рамках соціальних програм. Тоді, наприклад, урядові витрати на медицину можуть зменшуватись у реальному вираженні, якщо уряд неспроможний збільшувати бюджет відповідно до зростання витрат на медичне обслуговування.

У регульованих державою галузях інколи виявляється, що прохання фірм про збільшення цін повністю не задовольняються або відкидаються в інфляційні роки.

Серйозні загрози для національної економіки, що створює інфляція, мають як внутрішній, так і зовнішній прояв. У разі інфляції витрат країни, економіка яких залежить від зовнішньої торгівлі перш за все промисловими, легкозамінюваними товарами, можуть втратити експортні ринки, якщо ціни та витрати в цих країнах зростають швидше, ніж в інших країнах. Таким чином, проблема стабілізації цін тісно пов'язана з питаннями збереження конкурентоспроможності держави на зовнішніх ринках □6□.

Світовий досвід виробив дві головні концепції антиінфляційних заходів, що спираються на кредитно-грошову і фіскальну політику. Це – заходи або безкомпромісної боротьби з інфляцією, або адаптації, пристосування до життя в умовах інфляційної нестабільності. Перший метод реалізується шляхом змін у системі оподаткування (як правило підвищення податків) та введенням жорсткого державного контролю цін та зарплати. Другий – це індексація доходів, застосування механізму коригування процентних ставок відповідно до темпів інфляції та ін. До того ж необхідною є повна адаптація усіх економічних інституцій до функціонування в умовах інфляції. Адаптаційна політика має свої недоліки: кошти на компенсаційні надбавки населенню треба брати з державного бюджету, тобто врешті-решт через податки, або робити грошову емісію, що знову призведе до зростання інфляції.

Як правило, в умовах боротьби з інфляцією ці методи використовуються комплексно, що дає більш виражений ефект і дозволяє пом'якшити труднощі, які випадають на долю економіки [7].

В процесі стримування інфляції дуже важливу роль відіграє податкова політика держави. Скорочуючи доходи, що виступають як джерела витрат для споживачів, високі податки носять антиінфляційний характер. Однак, податки можуть також збільшувати витрати виробництва, підвищуючи через це рівень цін на товари □8□.

Розглянемо ті спотворення в оподаткуванні, які викличе неочікувана інфляція, тобто випадок, коли цей елемент економічної.

У разі, якщо податкова система країни має труднощі з адаптацією до інфляційних процесів, виникають такі складні проблеми:

по-перше, із зростанням рівня цін частка податкових виплат у загальному обсязі реальних доходів збільшується, породжуючи, таким чином, ефект прогресивного зростання податків. Якщо б податки знаходилися у постійній пропорції до номінальних доходів незалежно від розміру останніх, у цьому не було б ніякої проблеми, оскільки в такому разі люди сплачували б однаковий, не залежний від рівня цін відсоток своїх доходів у вигляді податків. Але, оскільки, норма оподаткування при використанні його прогресивної форми має тенденцію зростати разом з рівнем номінальних доходів, то інфляція, ведучи до збільшення номінальних доходів, тим самим збільшує й частку податків у складі реальних доходів.

Друга проблема пов'язана з оподаткуванням капіталу. Вона дуже складна, оскільки зростання капіталу, пов'язане з приростом ринкової вартості активів, реагує на інфляцію більш оперативніше, ніж реальні прибутки на цей капітал. Жодній країні не вдалося досягти суттєвого успіху у нейтралізації наслідків впливу інфляції на оподаткування капіталу. Деякі фахівці у сфері податків навіть вважають, що найбільша шкода від інфляції полягає саме у тому, що вона збільшує фактичне оподаткування капіталу.

Подібна проблема оподаткування виникає й по відношенню до доходів у вигляді відсотків на капітал. Візьмемо простий приклад. Припустимо, що інфляція збільшується з 5 до 10 % й відсоткові ставки зростають разом з інфляцією в пропорції один до одного, як це й припускається залежністю Фішера □9□. Із збільшенням номінальної відсоткової ставки на 5 пунктів реальна відсоткова ставка до сплати податків не змінюється. Але, якщо номінальний доход на відсотки оподатковується в розмірі, скажімо, 28 %, то уряд забирає у вигляді податку 1,4 відсоткового пункту (0,28 5 %) з сукупних п'яти пунктів інфляційної надбавки, скорочуючи, таким чином, реальну суму доходів по процентах після сплати податків, що отримують кредиторі. У цьому разі кредитор фактично несе збитки внаслідок дії інфляції, тоді як уряд має зиск. Такі умови дестимулюють кредиторів, що й є одним з негативних ефектів інфляції □10□.

Отже, податкова система є саме тим важелем в руках держави, котрий здатен переломити негативні тенденції як у фінансовій сфері, так і у народному господарстві в цілому. Але використання цього важеля потребує чіткої теоретичної обґрунтованості, послідовності практичних дій, а іноді й політичної рішучості □11□. Таким чином, можна констатувати: інфляція – це не лише свідчення слабкості економіки, а й свідчення слабкості державної влади або політичної

мудрості, за що іноді доводиться розплачуватись населенню цілої країни.

Література.

1. Макроекономіка: підручник // За ред. Савченка А.Г., Пухтасвич Г.О. та ін. – К.: 1995. – С. 156.
2. Пинзеник В. Макроекономічна стабілізація в Україні: ітоги і проблеми першого року. // Вопросы экономики. – 1996. – № 2. – С. 88-97.
3. Самюельсон П., Нордгауз В. Макроекономіка. – К.: “Основи”, 1995. – С. 245-284.
4. Долан Э. Макроекономіка. СПб.: Литера плюс, 1994. – С. 176-180.
5. Макконелл Р.К., Брю Л.С. Экономикс: принципы, проблемы, политика. – М.: Республика, 1995. – С. 291.
6. Илларионов А. Финансовая стабилизация в республиках бывшего СССР // Вопросы экономики. – 1996. – № 2. – С. 88-97.
7. Давыдов А.Ю. Инфляция в экономике: мировой опыт и наши проблемы. – М.: Международные отношения, 1991. – С. 27.
8. Тимофеев В. До питання антиінфляційного оподаткування і регулювання цін в умовах ринкових відносин. // Економіка України. – 1993. – № 1. – С. 37-45.
9. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. – М.: Дело, 1993. – С. 126-140.
10. Чувилин Е.Д., Дмитриева В.Г. Государственное регулирование и контроль цен в капиталистических странах. – М.: Финансы и статистика, 1991. – С. 38.-64.
11. Богиня Д., Волинський Т. Питання макроекономічної стабілізації в Україні // Економіка України. – 1996. – № 2. – С. 4-13.